DR. LUDWIK SITOWSKI

PTAKI PIENIN

KRAKÓW
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
1916

DR. LUDWIK SITOWSKI

PTAKI PIENIN

KRAKÓW
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
1916

Osobne odbicie z T. L. Sprawozdań Komisyi fizyograficznej
Akademii Umiejętności w Krakowie.

Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego.

Ptaki Pienin

podał
Dr. Ludwik Sitowski.

Opracowaniem fauny zwierząt wyższych Pienin zająłem się z polecenia Komisyi fizyograficznej Akademii Umiejętności. W ostatnich latach zbierałem ssawce i ptaki. Rezultatem moich badań jest zbiór, złożony w Muzeum Komisyi fizyograficznej, który obejmuje około 120 okazów z gromady ptaków. Materyał ten, żebrany na obszarze Pienin, daje dokładny obraz ich awifauny; liczba wymienionych niżej gatunków nie wyda się za nizką, jeżeli się zważy, że ptaki błotne i wodne, nie mając w Pieninach dogodnych warunków bytu, zatrzymują się tu w czasie przelotów tylko przypadkowo.

Szczególną uwagę zwracałem na formy geograficzne, uwzględniane wszędzie w nowszej literaturze ornitologicznej. Ponieważ jednak zbierałem ptaki na stosunkowo niewielkim obszarze, jaki zajmują Pieniny, nie mogłem gromadzić okazów tego samego gatunku dziesiątkami, jak to czynią niektórzy ornitologowie w celu obserwacyi cech indywidualnych.

Określenie form geograficznych sprawia niekiedy wielkie trudności, zwłaszcza gdy daną formę spotykamy daleko poza centrum jej geograficznego rozmieszczenia, w okolicy, w której jej granica rozmieszczenia schodzi się z granicą formy pokrewnej i możebne jest skrzyżowanie. W tych miejscowościach okazują obydwie formy cechy mieszane i powstają tym sposobem przejścia do form typowych.

Systematyka dzisiejsza, licząc się z wynikami nowszej nauki o dziedziczności, uwzględnia wszelkie zboczenia od typu. Na podstawie różnic w wielkości, barwie, czy rysunku wyróżniamy rozmaite typy, które porządkujemy w serye, a jako wzór bierzemy te, które najwięcej wpadają w oczy. Do tego rodzaju obserwacyj trzeba niekiedy bardzo znacznej liczby okazów tego samego gatunku.

Pieniny, jak wogóle okolice górskie strefy umiarkowanej, nie odznaczają się wielkiem bogactwem i urozmaiceniem ptaków. Szczególnie w miesiącach zimowych świat ubogo się przedstawia. Główną siedzibą awifauny są krainy zwartych przestrzeni porosłe lasami bukowo-jodłowymi i świerkowymi. W tej strefie spotykamy przeważną część wszystkich gatunków. Tu mieszkają drapieżce dzienne i nocne, lelki, dzięcioły, drozdy, sikory z typowemi odmianami, jak *Parus atricapillus assimilis*, *Parus cristatus mitratus*, *Acredula caudata rosea*, dalej złotogłówki, pełzacze i kowaliki (*Sitta Homeyeri*), liczne gatunki łuszczaków, charakterystyczne górskie sojki, jak orzechówka (*Nucifraga caryocatactes brachyrhynchus*), jarząbek, a z bekasów słonka.

Wyniosłe grzbiety górskie wychodzące szczytami ponad granice jodły i buka są siedzibą typowych mieszkańców górskich, jak głuszec (*Tetrao urogallus*), dzięcioł trójpalczasty (*Picus tridactylus alpinus*) i drozd obrożny (*Turdus torquatus alpestris*). Nadzwyczaj korzystne warunki żywności skupiają także ptactwo w porębach leśnych Pienin. Bogactwo owocujących krzewów jak *Crataegus*, *Cotoneaster*, *Sorbus aria*, *Cornus sanguinea*, *Sambucus nigra* i *racemosa*, *Viburnum opulus*, *Lonicera nigra* i *xylosteum*, *Prunus padus* i inne, wpływają na urozmaicenie ptactwa w tem zbiorowisku roślinnem. Żerują tu grubodzióby, wilgi, kukułki, gołębie, dzierzby, pokrzewki, gajówki i muchołówki (*Muscicapa parva*).

W krainie nagich skalic i turni pienińskich spotykamy jednego z najbardziej znamiennych ptaków fauny górskiej: pomurnika (*Tichodroma muraria*). Na skalistych szczytach (Sokolica) gnieżdżą się puchacze, orły i sokoły. Mieszkańcem wyższych krain górskich jest tu także rudzik i kopciuszek. Na kamieńcach nadrzecznych Dunajca i jego wartkich dopływów zjawia się pluszcz wraz z pliszką górską. Towarzyszy im zimorodek, siewka rzeczna, a często strzyżyk (*Troglodytes troglodytes*).

Koryto Dunajca jest drogowskazem peryodycznych wędrówek ptaków wiosną i jesienią, stanowi więc silnie uczęszczaną linię ptaków wędrownych. Tym utartym szlakiem ogólnego ruchu z północy, od wybrzeży bałtyckich, prowadzi droga wzdłuż Odry, Wisły i Dunajca przez Węgry na południe. Lecą tędy północne kaczki, jak *Clangula glaucion*, gęsi, mewy (*Larus fuscus*), rybołówki (*Chydrochelidon leucoptera*), czaple, bociany (*Ciconia nigra*), perkozy (*Podiceps nigricollis*), kulony i siewki (*Charadrius auratus*).

Oprócz powyższych form, które przelatują przez Beskid i Pieniny szlakami górskimi, odbywając regularne wędrówki, zjawiają się tu gromadnie kwiczoły, jemiołuszki, czeczotki, gile północne, dzwońce i krzyżodzioby. Pojawianie się gromadne tych ptaków jest w związku ze stosunkami żywności. Brak żywności lub jej nadmiar jest przyczyną wędrówek lokalnych. Urodzaj szyszek świerkowych sprowadza w lasy stada krzyżodziobów, w krainie pastwisk

i ugorów jałowcem porosłych żerują zimą stada kwiczołów, paszkotów, jemiołuszków i dzwońców. Wędrowny tryb życia prowadzą także inne gatunki, odbywają jednak wędrówki za żywnością na krótszą przestrzeń.

Górski świat ptaków Pienin nie wyodrębnia się ogólnie od innych obszarów łańcucha karpackiego. Istnieje kilka form wspólnych Pieninom i sąsiedniemu Beskidowi, form wysokogórskich, jak dzięcioł trójpalczasty i drozd obrożny. W porównaniu z Tatrami przedstawia awifauna Pienin również dużo form wspólnych. Typowym przykładem jest pomurnik, którego granica rozmieszczenia tu przypada. Wybitne różnice w wyniosłości położenia między Tatrami a Pieninami są powodem braku płochacza i siwarnika, właściwych tylko krainom halnym.

Literatura.

Arnold F. Die Vögel Europas. Stuttgart 1897.

Brunicki J. Br. Ptaki spostrzegane w okolicy Stryja. Spr. Kom. fizyogr. T. XXIII. 1889.

v. Dombrowski R. Ornis Romaniae. Bukareszt 1912.

Domaniewski J. Ptaki Ordynacyi Zamoyskiej w gub. lubelskiej. Pamiętnik fizyograficzny. T. XXI, r. 1913.

Hartert E. Dr. Die Vögel der paläarktischen Fauna, tom 1, Berlin 1910.

Kocyan A. Ptaki spostrzegane po stronie północnej Tatr. Pam. Tow. Tatrz., t. IX, 1884.

Mierzejewski. Ptaki: Klucz do oznaczania zwierząt kręgowych Ziem Polskich, Kraków 1910.

Naumann: Naturgeschichte der Vögel Deutschlands, nowe wyd.

Niezabitowski E. Dr. Materyały do fauny kręgowców Galicyi. Spr. Kom. fizyogr., t. XXXVII.

Sitowski L. Fauna: Dunajcem z niziny nadwiślańskiej w Tatry. Przewodnik dla wycieczki krajoznawczej XI Zjazdu polskich lekarzy i przyrodników Kraków 1911.

Taczanowski W. Ptaki krajowe, 2 tomy, 1882.

Wodzicki K. hr. Kukułka. Zapiski ornitologiczne.

Corvidae.

1. *Corvus corax* Linn.

Kruk należy do ptaków, które przypadkowo zalatują w Pieniny; wiadomo mi tylko o jednem spostrzeżeniu tego gatunku w tych stronach.

2. *Corvus frugilegus* Linn.

Gawrony pojawiają się w Pieninach bardzo licznie; widywałem całe stada od Krościenka aż po Nowy Targ. W czasie wiosennych przelotów, koło 20-go marca, stada gawronów krążą często w towarzystwie szpaków. W samym pasie Pienin gawrony gniazd nie ścielą. W maju 1914 r. widziałem gniazda tych ptaków dopiero na Podhalu, mianowicie w borach sosnowych Harklowy.

3. *Corvus cornix* Linn.

Wrona jest u nas jednym z najpospolitszych ptaków; występuje wszędzie jako ptak osiadły, a gnieździ się po drzewach iglastych, położonych pojedynczo wśród pól lub na wierzchołkach drzew lasów jodłowo-świerkowych. Niżej położone zbiorowiska leśne, jak Wyr, Łapisko, Ociemne i inne, są stale zamieszkałe przez ten gatunek w okresie lęgowym.

4. *Lycus monedula* Linn.

Okazy kawek z Pienin zbliżają się do formy *collaris* Drumm., która przez niektórych ornitologów nie została uznana za odmianę geograficzną. Starsze okazy pienińskich kawek, strzelane w lutym, mają mniej lub więcej wyraźny biały kołnierz na bokach szyi. Zdaniem Dombrowskiego cechy formy *collaris* występują tylko w okresie wiosennego upierzenia u starszych okazów. Gatunek ten gnieździ się licznie na niedostępnych skalicach i turniach całego łańcucha Pienin [1]).

5. *Pica caudata* Linn.

Sroka występuje w okolicach górskich wogóle mniej licznie niż na równinach, gnieździ się jednak w Krościenku oraz w bliższej okolicy więcej zamieszkałej; natomiast nie pojawia się wcale w pasie skalicowym Pienin.

6. *Nucifraga caryocatactes* Linn. *N.* (*brachyrhynchos* Brehm).

Wszystkie okazy orzechówki, jakie zebrałem w Pieninach, mają dziób gruby. U starych ♂♂ barwa piór jest znacznie ciemniejsza niż u młodych i ♀♀, szczególnie na wierzchu głowy, karku, lotkach i sterówkach. ♀♀ zebrane w lutym mają już rozwinięty gruczoł jajnikowy po lewej stronie jamy ciała. W prze-

[1]) Do zbiorów Komisyi fizyograficznej złożyłem także okaz albinotyczne kawki, zastrzelony w Mordarce (Limanowa). Albinizm, bardzo wyraźny w całem upierzeniu, z wyjątkiem szarego nalotu karku i szarych końców lotek pierwszorzędnych, obejmuje także dziób i odnóża.

wodzie pokarmowym, t. j. wolu i żołądku, znajdowałem najczęściej orzechy leszczyny i nasiona świerków.

We wrześniu roku 1911 zastrzeliłem stary okaz orzechówki o zabarwieniu płowem. Barwa piór jasno-płowa o odcieniu jaśniejszym niż u młodych niewypierzonych osobników. Głowa, lotki i sterówki tej samej barwy, co zasadnicza barwa piór ciała. Plama biała, widoczna na wewnętrznej stronie skrzydeł, na szóstej i siódmej lotce, zanikła. Stosiny lotek i sterówek jasne, nogi zaś i dziób barwy normalnej. Czy okaz ten jest osobną formą geograficzną, jakby należało przypuszczać na podstawie rysunku upierzenia, czy też tylko indywidualną odmianą, trudno rozstrzygnąć na podstawie jednego okazu. Być może, że mamy tu do czynienia z t. zw. flawizmem czyli niezupełnym albinizmem, dotychczas jednak u tego gatunku nie obserwowanym. Na przypadek, gdyby znalazło się więcej podobnych okazów, proponuję dla tej formy nazwę *pienina* m.

Okaz powyższy znajduje się w zbiorach Komisyi fizyograficznej.

Orzechówka jest jednym z najbardziej znamiennych i rozpowszechnionych ptaków fauny górskiej. W Pieninach charakteryzuje całe pasmo skalicowe; występuje także na wyższych szczytach sąsiedniego pasu beskidowego. Pod względem rozmieszczenia pionowego cechuje krainę lasów jodłowo-bukowych.

7. *Garrulus glandarius* Linn.

Tutejsze sojki odznaczają się podobną skłonnością do zmian indywidualnych jak i inne środkowoeuropejskie. Trafiają się formy *rufina* i *nigrans* Kleinschmidt; nie zauważyłem jednak, żeby pojawianie się tych form było ograniczone tylko do pewnych zbiorowisk leśnych. Sojka jest tu mniej liczna niż orzechówka, bawi w górskich okolicach przez cały rok. Latem występuje w wyrębach wyższych regionów leśnych, jesienią widzi się ją na śródleśnych ścierniach owsianych w towarzystwie jarząbków, zimą schodzi nad Dunajec i żeruje na olchach.

Oriolidae.

8. *Oriolus galbula* Linn.

Wilga zjawia się tutaj nielicznie w maju, a odlatuje już z końcem sierpnia i w pierwszych dniach września. 10 sierpnia 1913 r. uzyskałem okaz młodego ♂, w lipcu tegoż roku widziałem wilgi na Wysokim Dziale. Ptak ten przebywa na wysokości 800 m w Pieninach, zachodzi więc w krainę lasów mieszanych.

Sturnidae.

9. *Sturnus vulgaris* Linn.

W r. 1914 widziałem pierwsze stada szpaków w Krościenku 14-go marca. Pojedyncze osobniki zakładają gniazda w dziupłach starych drzew liściastych (lip, grusz i innych). Koło 20-tego września tłumy szpaków zbijają się do odlotu. Często towarzyszą szpakom czajki, stada kawek i gawronów; całe zastępy tego ptactwa żerują razem w krainie ról i podmokłych pól śródłącznych.

Fringillidae.

10. *Loxia curvirostra* Linn.

Krzyżodziób świerkowy należy do ptaków okazujących wielką skłonność do zmienności indywidualnej. Strzelałem okazy o najrozmaitszym odcieniu barwy piór, która zwykle zależy od wieku ptaka. Interesujący jest także sposób ukształtowania się dzióba u tego gatunku. U jednych okazów dolna szczęka wygina się w prawo, u innych sterczy z lewej strony ponad szczęką górną. To charakterystyczne skrzywienie dzióba pozostaje w ścisłym związku ze sposobem pobierania pokarmu. Mamy tu jako skutek przystosowania się do czynności mięśni przykład ukształtowania się dzióba w sposób różny u różnych okazów tego samego gatunku ptaka, którego dziób w okresie postembryonalnym jest prawie prosty.

Pojawianie się gromadne krzyżodziobów w Pieninach zależy przedewszystkiem od urodzaju szyszek świerkowych. Ptaki te odbywają wędrówki na krótką przestrzeń, zależnie od stosunków żywności w danej okolicy, najczęściej wspólnie z paszkotami. Krzyżodzióba możemy jednak zaliczyć do stałych mieszkańców górnych okręgów leśnych, gdzie przebywa przeważnie na szczytach wysokopiennych drzew szpilkowych.

11. *Pyrrhula europaea* Vieill.

Pienińskie gile mają pierwszą lotkę równą piątej, odpowiadałyby zatem odmianie *minor* Schleg. Forma ta bawi stale w Pieninach przez cały rok. W zimie jednak zwiększa się znacznie ilość tych ptaków, a mianowicie już w październiku nadlatują gile stadami z północy. Te ostatnie miałyby należeć do odmiany północnej, opisanej jako *P. major* Schleg. (*Pyrrhula pyrrhula* L.), która odróżnia się od poprzedniej wielkością i odmiennym stosunkiem długości lotek (1=4). Różnica ta według moich obserwacyj na materyale z Pienin jest bardzo niestała, dlatego podzielam w zupełności zdanie Dombrowskiego, który studyował cechy gila na setkach oka-

zów, że niema stałych cech wyróżniających formę północną od górskiej. Niektóre okazy z Pienin mają cynobrowy nalot na grzbiecie. Gile żerują wraz z kwiczołami na jarzębinie i jałowcu. W przewodzie pokarmowym znajdowałem także nasiona jesionu i modrzewia.

12. *Serinus serinus* Linn.

Kulczyk przylatuje z początkiem maja, w r. 1908 pojawiły się pierwsze okazy 22-go kwietnia. Gnieździ się w lipcu; w sierpniu strzelałem młode okazy zupełnie wypierzone. W październiku odlatuje. Jest pospolitym ptakiem tutejszych okolic, miejscem jego pobytu są ogrody owocowe i podgórskie zbiorowiska lasów mieszanych.

13. *Linaria flammea* Linn.

Jakkolwiek gatunek czeczotki wykazuje dużo odmian geograficznych, to jednak pomiędzy okazami strzelanymi na przelotach w Pieninach niema znaczniejszych różnic, dlatego zaliczam je do formy typowej. Ptak ten zlatuje w niektórych latach tłumnie z północy, podobnie jak jemiołuch. Zazwyczaj zjawia się w listopadzie i tuła się stadami po polach, ugorach i pastwiskach. W zimie odbywa wędrówki za żywnością na krótszą metę w krainę zarosłą czarną olchą, karłowatą brzozą lub modrzewiem. Odlatuje w marcu.

14. *Linaria cannabina* Linn.

Makolągwa jest tu ptakiem osiadłym i cały rok pospolitym. Z początkiem kwietnia zbija się w większe stada na żer. Nadrzeczne zarośla Dunajca i jego dopływów są zwykle miejscem pobytu tego gatunku. Widywałem stada makolągw nawet w wyższych regionach Pienin, często w towarzystwie kwiczołów i dzwońców.

15. *Passer montanus* Linn.

Mazurek występuje w tutejszej okolicy jako ptak miejscowy, nieodstępny towarzysz wróbla i trznadla; nie pojawia się jednak nigdy w zbiorowiskach leśnych, lecz przebywa wśród uprawnych pól, gnieździ się zaś najczęściej w starych wierzbach przydrożnych.

16. *Passer domesticus* Linn.

Wróbel występuje bardzo licznie wzdłuż całego pasma Pienin, trzymając się osad ludzkich.

17. *Carduelis elegans* Linn.

Szczygieł jest pospolitym i stałym mieszkańcem tutejszej okolicy. Bawi w Pieninach przez cały rok. Zimą żeruje stadami na krańcach lasów liściastych. Przebywa też chętnie na pastwistkach i kamieńcach nadrzecznych. Nasiona roślin złożonych jak *Carduus*, *Carlina*, *Cirsium*, a także roślin szczeciowatych *(Dipsaceae)* są ulubionym pokarmem szczygłów.

Tutejsze formy tego gatunku okazują wyraźną skłonność do zmian indywidualnych w barwie upierzenia.

18. *Chrysomitris spinus* Linn.

W marcu i kwietniu zjawia się czyż stadami licznie w tutejszych lasach. Samica, którą zastrzeliłem 15 kwietnia 1915, miała już jajnik całkowicie rozwinięty.

19. *Ligurinus chloris* Linn.

Sady, brzegi lasów mieszanych oraz mniejsze zbiorowiska drzew jodłowych i świerkowych są stałem miejscem pobytu dzwońca. W grudniu żerują ogromne stada w towarzystwie kwiczołów w krainie pastwisk jałowcem porosłych, odbywając wędrówki za żywnością na krótszą przestrzeń w związku z urodzajem zmięśniałych szyszek jałowcowych, które służą dzwońcom w zimie za pokarm.

20. *Fringilla coelebs* Linn.

Zięba jest tutaj jednym z najpospolitszych ptaków; zamieszkuje licznie wszystkie zbiorowiska leśne Pienin i sięga aż do regionów jodły. Jest ptakiem osiadłym i wędrownym. Ogólny odlot gromadny przypada na połowę października, ale corocznie zimuje w Pieninach mała ilość samców. 17-go lutego 1915 r. zauważyłem już stada samic, które wróciły wraz z drozdami. W kwietniu znalazłem kilka gniazd, których powierzchnia utkana misternie plechami porostu *Cetraria islandica* jest barwą całkowicie przystosowana do podstawy gałęzi.

21. *Fringilla montifringilla* Linn.

Jer, którego ojczyzną jest północna połowa krainy palearktycznej, odwiedza Pieniny bardzo rzadko. Uzyskałem tylko dwa okazy w tutejszej okolicy, a mianowicie 22-go kwietnia 1908 i 14-go kwietnia 1911 r. Są to samce, które zjawiły się w towarzystwie zięby. Widywałem je i w lutym. Zdaniem Kocyana jer występuje tłumnie w niektórych latach jesienią w Tatrach, i to na wysokości 1500 m wraz z krzyżodzióbem.

22. *Coccothraustes coccothraustes* Linn.

Grubodziób jest miejscowym i stałym mieszkańcem Pienin, nawet dość licznym. Napotykamy go w górskich lasach mieszanych aż do krainy buka. W okresie dojrzewania pestkowców gromadzą się stadka grubodziobów w zaroślach czeremchy, której owoce są ulubionym pokarmem tego gatunku. Nasiona lipy stanowiły zawartość żołądka okazów strzelanych w styczniu.

23. *Emberiza citrinella* Linn.

Trznadel należy do najpospolitszych ptaków lokalnych tutejszych okolic, występuje wszędzie, nie wyłączając wyższych szczytów Pienin. Gnieździ się tu dwa razy w roku.

Alaudidae.

24. *Galerita cristata* Linn.

Dzierlatka pojawia się na przelotach stadkami najczęściej w lutym i marcu, pojedyncze okazy niekiedy latem i jesienią. Ptak ten trzyma się zawsze pobliża osad ludzkich; widywałem go w Starym Sączu, Łącku, Krościenku i Starej Wsi. Występuje więc wzdłuż doliny Dunajca od kotliny nowo-sandeckiej aż poza pas skalicowy Pienin.

25. *Alauda arvensis* Linn.

Krainą skowronka są raczej uprawne pola niż jałowe ugory, dochodzi on jednak do niezalesionych wyższych regionów górskich ponad 1000 m. W naszych stronach przypada czas jego pojawu na połowę marca; 18-go marca zjawiły się pierwsze stada skowronków spółcześnie ze szpakami, czajkami i gołębiami. Przelot jesienny trwa przez cały październik; stada skowronków ciągną w godzinach przedpołudniowych bardzo wysoko. Wiosną spostrzegałem jaja w wązkich dołkach pól ornych bez śladu wyściółki. Barwa ochronna skorupy jaj jako też upierzenia ptaka ulega u tego gatunku znacznym zmianom indywidualnym.

26. *Lullula arborea* Linn.

W przeciwieństwie do poprzedzającego gatunku skowronek leśny zjawia się w Pieninach w lasach, i to nizkopiennych; w szczególności jego ulubionem miejscem pobytu są krańce lasów i zagajników śródleśnych. Czas przelotów jak u poprzedniego.

Motacillidae.

27. *Anthus trivialis* Linn.

Świergotek drzewny jest ptakiem pospolitym w całym paśmie skałek wapiennych Pienin; spotykamy go w Krościenku, Szczawnicy, Czorsztynie, Czerwonym Klasztorze, a także u stóp Trzech Koron na stokach dolin (Sromowce). Krainą świergotka są łąki śródpolne i śródleśne oraz lasy świerkowe wraz z porębami. W kierunku pionowym zachodzi aż do najwyższych szczytów Pienin. Zjawia się w kwietniu (20/IV 1915); odlot odbywa się we wrześniu. Niewypierzone jeszcze okazy strzelałem w lipcu.

28. *Anthus pratensis* Linn.

Świergotek łąkowy zatrzymuje się w czasie przelotów wiosennych i jesiennych na podmokłych łąkach wybrzeży Dunajca w Krościenku.

29. *Motacilla alba* Linn.

Pliszki siwe zlatują do Pienin między 14-ym a 18-tym marca. W połowie października zbierają się do odlotu, który odbywają przeważnie nocą. — Krainą pliszki są uprawne role oraz wybrzeża Dunajca i jego dopływów. Spotykamy ją licznie w dorzeczu Krośnicy, nad którą znalazłem w lipcu gniazdo; wewnątrz nadwodnej wierzby mieściło się 5 całkowicie wypierzonych okazów młodych.

30. *Motacilla boarula* Linn. (*sulphurea* Bechst.)

Pliszka górska jest formą dla całego łańcucha Karpat bardzo znamienną. W Pieninach cechuje krainę kamieńców rwących potoków górskich. Występuje wdłuż obu wybrzeży Dunajca, nad Krośnicą, oraz we wszystkich potokach podskalicowych całego pasma Pienin. Pojawia się z początkiem kwietnia (6 kwietnia 1914). Czas odlotu jak u pliszki siwej.

Certhiidae.

31. *Certhia familiaris* Linn.

Pełzacze pienińskie należą do formy północnej. Gatunek ten przebywa cały rok w Pieninach dość licznie jako stały mieszkaniec lasów mieszanych i szpilkowych. Jesienią odbywa krótkie wędrówki za żywnością w towarzystwie sikor.

32. *Tichodroma muraria* Linn.

Pomurnik, jako ptak wyłącznie skalny, jest jednym z najbardziej znamiennych ptaków fauny pienińskiej. Krainą jego są turnie pasu skalic wapiennych. Granica jego rozmieszczenia ciągnie się wzdłuż brzegu Dunajca od Krasu aż do Sromowiec Wyźnich. Spotykamy go nie tylko na ścianach brył skalnych Pienińskiego i Sobkowego potoka, lecz także na stromych i nagich stokach skalic szlaku północnego i południowego. W lutym i marcu schodzi do samego Krościenka, a nawet widuje się go na ścianach piaskowca magurskiego w Kłodnem. Ptak ten jest w Pieninach stałym mieszkańcem. Okazy z Pienin, złożone do zbiorów Komisyi fizyograficznej uzyskałem 10-go marca 1911 r. i w październiku 1913. Długość dzióba zmienna, zależy od wieku ptaka; również ilość plam na lotkach pierwszorzędnych jest cechą indywidualną.

Sittidae.

33. *Sitta europaea homeyeri* Hart.

Okazy kowalików z Pienin zaliczam do odmiany geograficznej *homeyeri* Hart. Ptak ten gnieździ się tutaj i jest stałym mieszkańcem Pienin. Żyje w lasach mieszanych, świerkowych, nawiedza stale zbiorowiska modrzewia na Marszałku i stokach Pienińskiego potoku, a zachodzi aż w krainę jodły i buka. Zimą zbliża się do osad ludzkich. — Badając zawartość silnie rozwiniętego żołądka mięśniowego okazów strzelanych we wrześniu, znajdowałem w nim ziarna zboża, kamyczki kwarcytowe oraz wygładzone odłamki cegły, podobnie jak u ziarnojadów.

Paridae.

34. *Parus major* Linn.

Sikora bogatka, forma kosmopolityczna, jest w Pieninach licznie reprezentowana. Pojawia się przez cały rok wszędzie. Gnieździ się tu w kwietniu i lipcu. Osobliwe gniazdo tego gatunku napotkałem w pustym starym ulu pszczelnym: w półmetrowej, grubej warstwie zbitego mchu tkwiło gniazdo usłane z delikatnej sierści. W gnieździe mieściło się 8 jaj.

35. *Parus caeruleus* Linn.

Sikora modra jest również stałym mieszkańcem Pienin. Trzyma się tylko dolnych lasów liściastych, rzadko zachodzi w wyższe krainy górskie. Spotykamy ją licznie w towarzystwie sikory bogatki i ogoniastej na obszarach nadrzecznych, zarosłych siną i czarną olchą lub karłowatą brzozą.

36. *Parus ater* Linn.

Sosnówka przebywa. jako ptak wyłącznie leśny, w zbiorowiskach drzew iglastych. Widzimy ją cały rok bardzo licznie w lasach świerkowych oraz w krainie jodły całego pasma Pienin. Jest jedną z najpożyteczniejszych sikor przez masowe tępienie korników, których pokrywy chitynowe stale w jej żołądku znajdowałem. Stada sosnówek odbywają krótkie wędrówki za żywnością w towarzystwie mysikrólika, sikory czubatej i pełzacza.

37. *Parus cristatus* Linn.

Okazy sikory czubatej z Pienin różnią się wybitnie między sobą. Niektóre, zebrane we wrześniu 1913 r., jestem skłonny zaliczyć do odmiany geograficznej *cristatus mitratus* Brehm, różnią się bowiem od typowej formy północnej rdzawobrunatnym kolorem kupra, piór pokrywowych nadogonowych oraz żywem zabarwieniem rdzawożółtem na bokach ciała. Jako granicę pojawu formy *mitratus* Hartert podaje Niemcy aż po Wisłę, Alpy, a także między innemi Austro-Węgry. Dombrowski przypuszcza, że Karpaty stanowią jej właściwą krainę *(terra typica)*. Forma północna: *cristatus* znajduje się natomiast w Skandynawii, Rosyi, na Ziemiach Polskich zaś aż po Karpaty. Pieniny byłyby zatem jednym z punktów granicznych łańcucha Karpat, w którym zjawiają się obydwie formy t. j. *cristatus* i *mitratus*. — Pod względem biologicznym zachowują się one jak poprzedni gatunek.

38. *Parus atricapillus assimilis* Brehm. (*Poecile montanus assimilis* Brehm.)

Pierwsze okazy tej północnej sikory uzyskałem we wrześniu, a następnie w listopadzie 1913 r. Przekonałem się jednak, że ta forma stale zamieszkuje Pieniny, a nawet jest tutaj pospolita. — Główną ojczyzną tej odmiany są Karpaty galicyjskie; oprócz tego występuje ona w Alpach transylwańskich oraz górach Bośnii i Serbii. *Assimilis* jest formą dla okolic górskich naszego kraju bardzo charakterystyczną i cechuje wysoko położone lasy szpilkowe. Spotykamy ją we wszystkich wyższych lasach jodłowych na całym obszarze Beskidu oraz w całym pasie grzbietów i groni skalicowych Pienin, pokrytych lasem świerkowo-jodłowym.

39. *Parus palustris stagnatilis* Brehm.

Okazy sikory ubogiej z naszych stron okazują w ubarwieniu pewne drobne różnice od formy typowej. Według opisów zawartych w dziele Harterta i Dombrowskiego odpowiadałyby one odmianie

geograficznej *stagnatilis*, chociaż niektóre mają wyraźniejszy rudawy nalot spodu, jak *P. palustris communis* Baldenst. (*subpalustris* Brehm). Sikora uboga występuje tu mniej licznie niż gatunek poprzedni. Ptak ten przebywa głównie w ogrodach i w olszowych laskach nadrzecznych. Nie napotykamy go natomiast w wyższych lasach szpilkowych.

40. *Aegithalos caudatus* Linn. (*Acredula caudata* L.).

Raniuszek jest stałym mieszkańcem Pienin, w niektórych latach zjawia się licznie. Jako wędrowny towarzysz zbiorowych stad innych gatunków sikor, zwiedza lasy liściaste i gęstwiny krzewiaste poręb, zachodząc nawet w wyższe krainy górskie. Odmianę *caudatus roseus* Blyth uzyskałem 5-go kwietnia 1915.

Regulidae.

41. *Regulus regulus* Linn. (*R. cristatus* L., *flavicapillus* Naum).

Najpospolitszy mieszkaniec tutejszych lasów iglastych. Mysikrólik znamionuje, wraz z czarną i czubatą sikorą, las świerkowo-jodłowy.

Laniidae.

42. *Lanius excubitor* Linn.

Srokosz jest rzadkim ptakiem tutejszych okolic. Tępiony przesadnie przez myśliwych, należy już wogóle do nieczęstych mieszkańców Galicyi. W Pieninach zjawia się w październiku i bawi przez zimę. W samym pasie Pienin gniazda tego gatunku nie znalazłem, natomiast gnieździ się srokosz w blizkiej okolicy, a mianowicie w powiecie limanowskim. Na olchach potoku Mordarskiego napotkałem w maju gnieżdżące się dwa gatunki dzierzb, t. j. *L. excubitor* i *L. minor*. Interesujący biologicznie jest fakt, że obydwa gatunki ścielą gniazda w blizkiem sąsiedztwie. Istnieje nawet do pewnego stopnia wspólność pożycia między nimi. Młode wywiedzione z gniazd przebywają razem; wspólny węzeł familijny objawia się także u dorosłych osobników przez wzajemną troskę o potomstwo. I tak, zauważyłem, że młode osobniki *excubitor* karmione były przez gatunek *minor*.

W listopadzie i grudniu srokosz przebywa w wyższych krainach Pienin. Towarzyszy stadom kwiczołów, z którymi jednak łączy go stosunek nieprzyjazny. Łupem srokosza są, oprócz kwiczołów, przeważnie żerujące stadami łuszczaki.

43. *Lanius minrr* Gmel.

Dzierzba ta w samym pasie Pienin pojawia się rzadziej od poprzedniego gatunku. Wogóle nie zachodzi ona w krainy wysoko położone, lecz trzyma się w poziomie dolin. Z początkiem maja widywałem pary dzierzb koło Łącka i Tylmanowy. Niezagęszczone zbiorowiska drzew liściastych w sąsiednim pasie Beskidu są zwykłem miejscem pobytu tego gatunku Dzierzba bawi tu od maja do sierpnia. Okaz samca, złożony w Muzeum Komisyi fizyograficznej, uzyskałem 25-go lipca 1908 r.

44. *Lanius collurio* Linn.

Gąsiorek jest najpospolitszym gatunkiem z rodzaju dzierzby. W okolicach górskich bawi od połowy maja do połowy września. Przebywa głównie w zaroślach i zbiorowiskach roślin krzewiastych niższych krain. Gęste i cierniste kępy tarniny, jałowca lub polnej róży są ulubionem miejscem jego wylęgu. W tchawicy jednego okazu tego gatunku znalazłem przy sekcyi robaka *Gordius aquaticus* Duj., który był przyczyną jego śmierci. Pasorzyt przedostał się tam może z połkniętego owadu, w którego wnętrzu pasorzytował w stanie niedojrzałym.

Ampelidae.

45. *Bombycilla garrula* L. (*Ampelis garrulus* L.).

Jemiołuszka pojawia się peryodycznie stadami w Pieninach w listopadzie i bawi do wiosny. W roku 1914 spotykałem pod Czerteżem małe stada tego gatunku jeszcze 10-go i 13-go kwietnia. W niektórych latach zjawia się tu tłumami; żeruje wraz z kwiczołami po pastwiskach zarosłych jałowcem. Ptak ten jest w miesiącach zimowych stałym towarzyszem kwiczoła, z którym odbywa wędrówki za żywnością.

Muscicapidae.

46. *Muscicapa striata* Pall. (*M. grisola* L.).

Muchołówka szara nie należy do rzadkich ptaków pienińskiej fauny. Jako ptak wrażliwy na nizką temperaturę, przybywa do Beskidu i Pienin później niż gdzieindziej. 14-go maja 1905 r. znajdowałem nieżywe muchołówki, które zginęły wskutek nagłych opadów śnieżnych. Obniżenie ciepłoty, a w związku z tem brak żywności stwarzają niedogodne warunki bytu dla muchołówek w okolicach górskich. Tem też tłómaczymy sobie fakt, że nie gnieżdżą się one w Tatrach. Natomiast w Pieninach gnieździ się muchołówka

szara i rdzawa *(M. parva* Bechst). Czas odlotu gatunku *striata* przypada na wrzesień, i to po 27-ym tego miesiąca, jak to stwierdziłem w roku 1906.

47. *Muscicapa atricapilla* Linn.

Muchołówka żałobna zjawia się w Pieninach tylko na przelotach wiosennych. W roku 1905 uzyskałem okaz 17-go kwietnia.

48. *Muscicapa collaris* Bechst.

Wzdłuż doliny Dunajca od Beskidu aż po pas skalic pienińskich spotykamy wiosną na przydrożnych drzewach muchołówkę białoszyjną. Pojedyncze samce zjawiają się już w kwietniu; w r. 1913 pokazały się 14-go maja, w r. 1915 zaś wraz z gatunkiem *Saxicola oenanthe* L. i *Pratincola rubetra* L. 17-go maja. *M. collaris* jest tu ptakiem chwilowo bawiącym; raz tylko znalazłem gniazdo w dudle starej gruszy, w którem ścieliła się w poprzednich latach *Jynx torquilla* L.

49. *Muscicapa parva* Bechst.

Muchołówka rdzawa zamieszkuje Pieniny w miesiącach letnich. Występuje na całym obszarze Pienin i Beskidu w krainie lasów liściastych, sięgając aż do regionu buka. Młode okazy z 11-go sierpnia 1915 r. są dowodem, że ten gatunek gnieździ się w naszych stronach. *M. parva* przebywa często w towarzystwie rudzika, do którego jest uderzająco podobna.

Sylviidae.

50. *Phylloscopus trochilus* Linn.

Jedną z pierwszych gajówek, jakie z wiosną zlatują do Pienin, jest piecuszek. 14-go kwietnia 1915 r. spotykałem stadka tego gatunku żerujące na kamieńcach Dunajca i Krośnicy. Odlot przypada na październik.

51. *Phylloscopus collybita* Vieill. *(Ph. rufus* Bechst.).

Gajówka rudawa jest najpospolitszą formą tutejszych okolic, szczególnie w jesieni. Przybywa później od poprzedzającej, bawi zaś aż do października włącznie. Występuje we wszystkich lasach całego pasma Pienin i Beskidu, nie wyłączając górnych części krainy jodły.

52. *Acrocephalus streperus* Vieill.

Trzcinniczek należy do pospolitych i licznych mieszkańców nadrzecznych Dunajca i Krośnicy. Gęstwiny zarosłe wikliną, olchą i tamaryszkiem stanowią miejsce pobytu tego gatunku w okolicach górskich. W Pieninach spotykamy go już w kwietniu, a bawi on tam przez całe lato aż do września. W r. 1915 uzyskałem młody okaz samca 14-go września.

53. *Hippolais icterina* Vieill.

Gdzie jest tylko większe zbiorowisko krzewów lub drzew liściastych, tam słyszymy wiosną jednego z najwybitniejszych śpiewaków krajowych, t. j. gajówkę szczebiotliwą. Widzimy ją nie tylko w parkach i ogrodach Krościenka i Szczawnicy, ale nawet w porębach leśnych Pienińskiego potoka. Ptak ten gnieździ się w górskich okolicach i bawi tam od maja do końca sierpnia.

54. *Sylvia atricapilla* L.

Najpospolitszą formą, jaka z rodzaju *Sylvia* pojawia się w Pieninach, jest pokrzewka czarnołbista. Koło 20-go kwietnia spotykamy już pojedyncze okazy tego gatunku. w maju zaś słyszymy ich melodyjny śpiew wszędzie, gdzie tylko jest więcej urozmaicone zbiorowisko drzew leśnych. Młode, wywiedzione z gniazd, żerują we wszystkich zakrzewionych wyrębach Pienin. Owoce jarzębiny, trzmieliny, bzu lub czeremchy są ulubionym pokarmem tej pokrzewki, która zachodzi w pasmie Pienin aż do górnych krain.

55. *Sylvia hortensis* Gmel.

Pokrzewka ogrodowa występuje w Pieninach mniej licznie; pod względem pojawów i sposobu życia jest prawie identyczna z gatunkiem poprzedzającym.

56. *Sylvia curruca* L.

Pokrzewka piegża przebywa dość licznie w okolicach górskich. Krainą jej są gęsto zarosłe ściany nad bystrymi potokami, a więc nad mniejszymi dopływami Dunajca i Krośnicy. W jesieni spotykamy ją także w sadach i ogrodach. Żeruje często na owocach czeremchy w towarzystwie grubodzióba. Czas przelotu, jak u poprzedzających gatunków.

57. *Sylvia communis* Lath. (*cinerea* Bechst.).

Cierniówka gnieździ się po wyrębach pienińskich i zachodzi aż do najwyższych krain górskich. Przebywa także w poziomie

dolin i pagórków, obierając sobie odosobnione kępy polne tarniny lub głogu za miejsce pobytu. Czas pojawu. jak u poprzednich gatunków; mam okazy z 22 maja 1915, 27 lipca 1915 i 10 września 1914. Cierniówka nie jest ptakiem licznie pojawiającym się na naszym obszarze górskim; tępicielem jej, zwłaszcza w okresie lęgu, jest *Lanius collurio*, który zamieszkuje te same środowiska.

Turdidae.

58. *Turdus pilaris* Linn.

Kwiczoły zlatują tłumnie z północy w krainy górskie. W paśmie Pienin zjawiają się pierwsze ich stada już koło 17-go października. W listopadzie widzimy całe zastępy tego gatunku w poszukiwaniu za żerem. Tysiące kwiczołów spotykamy na drzewach jarzębiny *(Sorbus aucuparia)*, biesiadujące w towarzystwie jemiołuszki i gila. W zimie zaczyna się okres wędrówek za żywnością w wyższe krainy pastwisk jałowcem porosłych. Do wędrownych stowarzyszeń kwiczołów przyłączają się wtedy stada paszkotów, zawojców i kosów. Często towarzyszą im łuszczaki, jak trznadel. makolągwa lub dzwoniec. Z końcem marca zaczyna się odlot, a z początkiem kwietnia znikają już kwiczoły z obszaru Pienin i Beskidu.

59. *Turdus viscivorus* Linn.

Paszkot, jako stały mieszkaniec Pienin, cechuje wyższe krainy lasów świerkowych i jodłowo bukowych. Mniejsze stada tego gatunku przebywają latem na halach grzbietów górskich. jesienią żerują na zrębach leśnych, w porze zimowej zaś żywią się jałowcem i jemiołą.

60. *Turdus philomelos* Brehm.

Ptak ten występuje w paśmie Pienin i Beskidu w takiej ilości że lasy górskie dzwonią wiosną różnymi głosami rozśpiewanych drozdów. W krainie świerków, jodeł i modrzewi słychać ich melodyjny śpiew, przerywany chrapliwym głosem ciągnących słonek i ponurym lamentem puchacza. Po zachodzie słońca, kiedy ciąg słonek ustaje, przerywają także drozdy swój śpiew.

Ptaki te zlatują tu z końcem marca. w październiku wędrują na południe. Drozdy budują gniazda na nieznacznej wysokości młodych, gęstych świerków. Są to twarde, półkoliste czerepy, wylepione mieszaniną próchna i gliny ze śliną, o zupełnie gładkiej wewnętrznej powierzchni. Pożywieniem drozdów są owoce krzewów, jak *Sambucus, Sorbus, Viburnum, Prunus padus* i t. p.

61. *Turdus musicus* L. (*iliacus* L.?).

Drozd rdzawoboczny, którego ojczyzną jest północna część krainy palearktycznej, zjawia się tu na przelotach jako towarzysz kwiczołów. W ogólności jest jednak ptakiem znacznie rzadszym od kwiczoła w okolicach górskich. Okazy tego gatunku, złożone w Muzeum fizyograficznem, zostały zastrzelone w Pieninach w listopadzie 1905 roku.

62. *Turdus torquatus alpestris* Brehm.

Drozd obrożny z Pienin okazuje pewne różnice barwne w porównaniu z okazami z innych miejscowości. I tak, samiec jesienny, którego zastrzeliłem 2 września 1915 r., ma ogólną barwę piór znacznie ciemniejszą niż okazy muzealne tutejsze, z którymi go porównywałem. Dziób całkowicie brunatny, prawie czarny, bez śladu żółtej plamy, która zwykle występuje u jesiennych samców na bokach żuchwy. Nogi tego samego koloru co dziób. Na spodniej części ciała, t. j. części piersi i brzucha, widnieją szerokie białe obwódki pojedynczych piór, które tylko w małej ilości są opatrzone podłużnemi plamami. Plamy te występują także na piórach pokrywowych podogonowych. Ta ostatnia cecha jest dla formy *alpestris* istotną. Obróż biała na szyi okazu pienińskiego jest asymetryczna i ciemno przyprószona. Otóż barwa dzióba ciemna (a nie żółta) zmienia się widocznie indywidualnie, zależnie od pory roku lub od wieku ptaka. Taczanowski zaznacza w swem dziele o ptakach krajowych, że gatunek ten jest skłonny do zmian indywidualnych.

Drozd obrożny bawi tu od wiosny do jesieni i należy do rzadkich ptaków tutejszych okolic. Krainą jego są wyższe regiony górskie, a więc szczyty Pienin. W paśmie beskidowem drozd ten przebywa w krainie jodły i buka. Jesienią spotykałem po kilka sztuk żerujących na jarzębinie. Drozd obrożny, jako ptak gnieżdżący się tutaj, jest formą zarówno dla Pienin jak i dla całego łańcucha Karpat bardzo znamienną.

63. *Turdus merula* L.

Prawie w każdym gęstszym lesie spotykamy pojedynczo żerującego kosa, który spłoszony zrywa się do lotu z przeraźliwym śmiechem. Gatunek ten pojawia się z drozdami wiosną i gnieździ się licznie na naszym obszarze górskim. W niektórych latach część kosów zimuje w Pieninach; widywałem w grudniu samce i samice, które chwytano w sidła z kwiczołami. Większa jednak część kosów znika stąd już z końcem października i odbywa dalsze wędrówki nocą.

64. *Monticola saxatilis* L.

Wprawdzie drozda skalnego sam dotąd w Pieninach nigdy nie widziałem, umieszczam go jednak w spisie na podstawie pracy Kocyana o ptakach tatrzańskich[1]). Autor ten zaznacza, że drozd skalny gnieździ się w czorsztyńskich skałach i znany jest tamtejszym mieszkańcom. Zdaniem Kocyana w Tatrach nigdzie niema tego gatunku.

65. *Saxicola oenanthe* L.

W pobliżu złomów skalnych i rozkruszonych brył kamiennych przebywa podkamionka białorzytka. Spotykamy ją wśród rozbitych bloków piaskowca magurskiego w Kłodnem, w całym pasie poszarpanych skalic jurajskich Pienin, a najliczniej wśród otwartych złomów law andezytowych Krośnicy i Wżaru. Ptak ten gnieździ się w skalistych miejscach, przybywa tu w pierwszych dniach maja; odlot przypada na koniec września.

66. *Pratincola rubetra* L.

Pokląskwa, jako ptak polny, przebywa na wilgotnych łąkach i polach przydrożnych, obierając sobie za stanowisko szczyty odosobnionych roślin. Spotykałem tego ptaka także wśród pól uprawnych obu wybrzeży Dunajca aż do kotliny nowotarskiej. Gnieździ się tu w czerwcu. 28 lipca 1915 strzelałem okazy jeszcze nie wypierzone. Czas pojawu, jak u poprzedniego.

67. *Phoenicurus phoenicurus* L.

Pleszka zjawia się u nas w kwietniu przeważnie w ogrodach lub zaroślach krzewiastych nad górskimi potokami. W roku 1915 pojawiły się pierwsze okazy 20-go kwietnia. Gniazdo, które zawierało 6 zielonawych jaj, znalazłem w pustym ulu pszczelnym. Ptak ten żeruje przeważnie na ziemi; żołądki okazów wiosennych zawierały najczęściej pokrywy chrząszczy z rodziny *Carabidae*.

68. *Phoenicurus ochruros gibraltariensis* Gm.[2]).

Kopciuszek okazuje szereg różnych stadyów upierzenia w związku z porą roku i wiekiem. Fakt ten dał powód niektórym ornitologom do wyróżnienia nowego gatunku *cairii*, lub *inornata*. Dzisiaj nazwy

---

[1]) Ptaki spostrzegane po stronie północnej Tatr, Pamiętnik Towarzystwa tatrzańskiego T. IX, r. 1884.

[2]) Według dzieła Harterta: Die Vögel der paläarktischen Fauna, Berlin 1910, nazwa *tithys* Linnégo ma się odnosić do ♀ *Phoenicurus phoenicurus*.

te zostały uznane za synonimy i krajowe kopciuszki uznaje się za jeden gatunek. Kopciuszek jest jednym z bardzo licznie występujących mieszkańców górskich; spotykamy go gnieżdżącego się na turniach pasma skalic pienińskich, gdzie zachodzi aż do najwyższych krain; gnieździ się też licznie w pobliżu osad ludzkich w poziomie dolin. W ostatnich czasach ptak ten wogóle rozszerzył granice swego rozmieszczenia we wszystkich kierunkach tak, że występuje nie tylko w całym łańcuchu Karpat, lecz także w równinach. Kopciuszek zjawia się tu zwykle z końcem marca równocześnie ze słonką. Gnieździ się dwa razy, t. j. w maju i lipcu. Znika w październiku.

69. *Erithacus rubecula* L.

Rudzik pojawia się tu z końcem marca; w 1915 r. pokazały się pierwsze okazy dopiero 6-go kwietnia wraz z kopciuszkiem i słonką. Gnieździ się w lipcu, odlatuje z końcem października. Jest ptakiem bardzo pospolitym tutejszej okolicy. Jako mieszkaniec lasów szpilkowych, zachodzi aż do krainy jodły. Według Dombrowskiego rudzik, jako ptak osiadły, jest formą znamienną dla Karpat, nie gnieździ się zaś wcale w równinach.

Accentoridae.

70. *Prunella modularis* L.

Pokrzywnica przybywa do Pienin z początkiem kwietnia; i tak pierwszy okaz zastrzeliłem 7 IV 1905, drugi zaś 9 IV 1914, obydwa samce. Rzadki ten w naszych okolicach ptak występuje w zagęszczonych lasach. W miesiącach zimowych w paśmie Pienin nigdy go nie widziałem i napewno tu nie przebywa.

Troglodytidae.

71. *Troglodytes troglodytes* L.

Zauważyłem, że blizkie pokrewieństwo strzyżyka z pluszczem ujawnia się w cechach anatomicznych, jak n. p. identycznej budowie i ukształtowaniu się gruczołu skórnego kuprowego *(glandula uropygii)*. Wyrazem tego pokrewieństwa jest także analogiczny sposób życia tych ptaków. Strzyżyk przebywa zwykle nad wodami; często widywałem go w towarzystwie pluszcza nad brzegami potoków górskich. Ptak ten występuje na naszym obszarze wzdłuż całej doliny Dunajca, skąd posuwa się licznie w górny bieg bocznych jego dopływów, jak Ochotnica, Krośnica, Pieniński potok i inne. Drogami wodnemi strzyżyk dostaje się zwykle w krainę lasów Pienin i Beskidu i dochodzi aż do górnej granicy jodły i buka

Zimą dla braku żywności schodzi w pobliże osad ludzkich. Jest to ptak stale osiadły w całem paśmie karpackiem.

72. *Cinclus cinclus aquaticus* Bechst. (*Cinclus aquaticus albicollis* Vieill.).

Okazy pluszczów z Pienin okazują pewne różnice w ubarwieniu, wszystkie jednak należą do formy *albicollis*, którą uważam za typową dla Pienin i Beskidu. Różnice w rozmieszczeniu barwy rdzawej poza białą tarczą są indywidualne. U jednych okazów barwa rdzawa rozciąga się poza brzuch, u innych jest mniej rozpostarta i tworzy tylko rdzawą przepaskę pod brzuchem. Są to okazy letnie. — Według Naumanna pluszcze skandynawskie i norweskie ciągną jesienią na południe. Podług tego autora w zbiorze Homeyera znalazł się jeden okaz samicy, który odpowiadałby typowej formie *melanogaster* z Norwegii. Okaz ten pochodzi z Węgier z Orawic z d. 8 X 1883[1]). Prażak twierdzi, że wędrowne pluszcze z północy występują na wyższych miejscowościach Tatr i Karpat, gdzie się nawet gnieżdżą. Dombrowski podaje również tę formę z Karpat bukowińskich. Formy północnej *melanogaster* Brehm w Pieninach nie znalazłem, mimo że badałem tu obfity materyał.

Pluszcz należy do bardzo pospolitych i licznie występujących mieszkańców tutejszych rzek i górskich potoków. Spotykamy go nad wszystkimi dopływami Dunajca, a więc Kamienicą, Ochotnicą, Krośnicą, Ruskim potokiem i innych. Zimą schodzi na Dunajec i widzimy go szczególnie licznie między Tylmanową a Krościenkiem.

W przewodzie pokarmowym okazów letnich znajdowałem larwy owadów wodnych, zimą zaś pierścienicę rodzaju *Tubifex,* która w tym czasie stanowi także główny pokarm ryb łososiowatych.

Hirundinidae.

73. *Chelidon rustica* L.

Dymówka pojawia się w Pieninach nielicznie. Zjawia się tu z początkiem kwietnia, parę dni wcześniej niż oknówka. Z końcem sierpnia już widać stada gotujące się do odlotu.

74. *Hirundo urbica* L.

Oknówka jest u nas ptakiem coraz to mniej licznym, głównie z powodu niszczenia jej gniazd w okresie lęgu. Wiadomo też, że jaskółkę wypiera wróbel, który często przywłaszcza sobie jej gniazdo. Jaskółki zlatują do Pienin w kwietniu. W r. 1915 pojawiły

[1]) Miejscowość i data wskazywałyby, że okaz ten pochodzi ze zbioru Kocyana, który badał szczegółowo ptaki w Orawicach.

się pierwsze dopiero 19-go kwietnia wraz z krętogłowem (*Jynx torquilla*). Odlot odbywa się tu w sierpniu i z początkiem września.

Skłonność do albinizmu ujawnia się bardzo wyraźnie u tego gatunku; spotyka się niekiedy całe gniazda albinotycznych okazów. Zjawisko takie miałem sposobność obserwować z prof. Wierzejskim w Szczawnicy.

Cypselidae.

75. *Cypselus apus* Linn.

Jerzyk występuje tu nielicznie; przybywa w połowie maja, a w pierwszych dniach sierpnia już odlatuje. Nieliczne kolonie tego gatunku gnieżdżą się na wieży kościelnej w Krościenku.

Caprimulgidae.

76. *Caprimulgus europaeus* Linn.

Lelek kozodój przybywa do Pienin w kwietniu. W r. 1915 zjawił się tu 24-go kwietnia, równocześnie z kukułką. Znika z naszego obszaru w październiku; pojedyncze okazy spotykałem w pierwszych dniach tego miesiąca na pastwiskach porosłych jałowcem. Krainą lelka są mniejsze zbiorowiska czarnej olchy po lewej stronie wybrzeży Krośnicy, przedewszystkiem Konty (581 m), oraz laski modrzewiowe Marszałka (832 m). Zauważyłem, że ptak ten corocznie powraca w te same miejsca swego pobytu.

Interesujący sposób łowienia owadów na przynętę zasługuje na szczególną wzmiankę u tego gatunku. Wiadomo, że lelek kozodój odznacza się wybitnem ubarwieniem ochronnem piór całego ciała. To przystosowanie się do otoczenia ułatwia mu zdobywanie łupu. Na szczycie drzewa siedzi lelek nieruchomo, prawie niewidzialny, z szeroko otwartą paszczą, której jaskrawa czerwoność odbija wyraźnie od tła szarego koloru głowy. Do jamy paszczowej zlatują muchy wiedzione specyficznym zapachem gęstej i lepkiej wydzieliny gruczołów ślinowych. W odpowiedniej chwili lelek paszczę nagle zamyka, zatrzymując w niej chwyconą zdobycz. W przełyku jednego z zastrzelonych okazów była jeszcze żywa ćma *Agrotis pronuba*.

Górale tutejsi znają dobrze kozodoja, który dziwnem wołaniem wieczorem „hop hop tululu“ daje powód do przeróżnych baśni ludowych.

Alcedinidae.

77. *Alcedo ispida* Linn.

Skaliste potoki górskie są krainą zimorodka. Spotykamy go nad progowymi wodospadami Ochotnicy, na tamach i zaporach kamien-

nych Krośnicy, oraz w wapiennych bramach Pienińskiego potoka. Zimorodek jest wraz z pluszczem stałym mieszkańcem bystrych wód Pienin i Beskidu. Piękny ten ptak, który przelatując nad wodą, robi wrażenie nagle rozwiniętej lazurowej wstęgi, powinien być zaliczony do gatunków zasługujących na ochronę w naszym kraju.

Upupidae.

78. *Upupa epops* Linn.

Dudek pojawia się w tych stronach tylko w niektórych latach na wiosennych przelotach; przylatuje parę dni przed kukułką i bawi tu bardzo krótko. Można go uważać za rzadkość, przypadkowo tylko tu się zjawiającą. To samo dotyczy kraski *(Coracias garrula* L.), którą raz tylko (we wrześniu 1915) spotkałem zbłąkaną wśród stada paszkotów w Pieninach na wys. 720 m.

Cuculidae.

79. *Cuculus canorus* Linn.

Kukułka przebywa w Pieninach dość licznie, słyszymy ją już 24-go kwietnia wśród gęstych i krzewiastych poręb leśnych. Z końcem lipca opuszcza nasze strony. Okazy pienińskie nie okazują wybitnych różnic w porównaniu z innymi.

W czerwcu 1908 r. uzyskałem w Mordarce (Limanowa) rudą kukułkę *(Cuculus rufus* Bechst.)[1]. Forma *rufus* z Mordarki ma cały płaszcz rdzawo pręgowany, ogon i pokrywy rdzawe, spód rdzawy z żółto-brunatnemi przepaskami, upierzenie nóg od strony wewnętrznej rdzawe. Upierzenie tego okazu zbliża się barwą częściowo do słonki, a w części do młodej pustułki.

Interesującą tę odmianę uważano dawniej za odrębny gatunek, później za odmianę *(varietas)*, a i dzisiaj sprawa stanowiska systematycznego kukułki rudej nie jest należycie wyświetlona. Zdaniem niektórych ornitologów stanowi ona indywidualną fazę upierzenia młodocianego, wywołaną wpływem warunków zewnętrznych i z tego tytułu wcielono ją w synonimikę gatunku *C. canorus*. Według zapatrywania Naumanna i innych należy uważać tę formę za stałą odmianę (Farbenvarietät), podobnie jak n. p. u *Aquila pennata* (Dombrowski). Wodzicki w swej wyczerpującej pracy o kukułce zaznacza, że w krajach dla niego przystępnych, t. j. Galicyi i Krakowskiem, w Kongresówce i W. Ks. Poznańskiem, nigdy rudych kukułek nie widział; nie widział jej też Tyzenhaus na Litwie. Nie wspomina także i znakomity ornitolog Taczanowski nic o rudej

[1]) Okaz ten znajduje się w Muzeum zoologicznem Uniw. Jagiell. (Nr. 15496).

kukułce. Zdaje się więc, że okaz z Mordarki jest unikatem tej formy z Ziem Polskich.

Kukułka ruda pojawia się licznie w krajach południowo-europejskich. We Włoszech jest pospolita i znacznie liczniejsza od popielatej, z którą się krzyżuje. Zaznaczyć należy, iż istnieje zgodna opinia wszystkich ornitologów, że samice rudej kukułki bez porównania częściej występują niż samce. Okaz z Mordarki jest również samicą, jak się okazało przy sekcyi; jajnik był całkowicie dojrzały i jaja zupełnie wykształcone.

Przeważna część ornitologów, którzy rude kukułki obserwowali, stara się wytłómaczyć występowanie tej formy wpływem warunków zewnętrznych otoczenia, a więc działaniem klimatu, pożywienia itd.

Kwestyę, czy rudą kukułkę mamy uważać za odrębną rasę, jakby to należało przypuszczać na podstawie cech morfologicznych, czy też zjawianie się form rudych uważać tylko za polimomorfizm płciowy, trudno rozstrzygnąć na podstawie obserwacyj w naturze. Wyniki hodowli dałyby na to ścisłą odpowiedź. Fakt, że kukułka ruda jest liczniejsza od popielatej w tych krajach, gdzie się krzyżują obydwie formy, mógłby może być wyjaśniony w myśl prawa Mendla, gdyby się okazało, że ruda rasa jest dominująca względem popielatej.

Picidae.

80. *Dryocopus martius* Linn.

Dzięcioł czarny jest tu mieszkańcem starszych lasów. Występuje przez cały rok w krainie jodły, buka i świerka całego pasma Pienin, na wyższych wzniesieniach od 700—1225 m.

81. *Gecinus viridis pinetorum* Brehm.

Dzięcioł zielony występuje u nas, w przeciwieństwie do poprzedzającego, w poziomie dolin lub płaskich i łagodnych stoków górskich. Na brzegach kotliny Dunajca spotykamy go w dolnej strefie lasów liściastych. Znany ten tępiciel mrówek bawi w naszych okolicach przez cały rok nielicznie.

82. *Gecinus canus* Gmel.

Dzięcioł zielono-siwy jest bardzo pospolitym ptakiem górskim. Laski brzozowe na brzegach Dunajca w Tylmanowej są w zimie szczególnie licznie zamieszkane przez tego dzięcioła. Spotykamy go także w porębach oraz na bystrych stokach wapieni pienińskich; zachodzi on nawet do lasów jodłowo-bukowych.

83. *Dryobates maior pinetorum* Brehm.

Dzięcioł pstry większy występuje najliczniej z pośród naszych dzięciołów i jest stale osiadłym mieszkańcem tak dolnych lasów

liściastych, jak i najwyżej położonych szpilkowych. Żyje w znacznej ilości w krainie szczytów pienińskich. Żeruje też na starych wierzbach przydrożnych, w których niekiedy się gnieździ, jak tego dowodzi gniazdo znalezione przeze mnie w spróchniałej i porosłej żagwiami wierzbie.

Badając zawartość przewodu pokarmowego dzięciołów, zauważyłem, że głównem ich pożywieniem, oprócz nasion drzew szpilkowych i liściastych, są wogóle owady, a w szczególności trociniarki *(Cossus cossus)*. Przy tej sposobności stwierdziłem, że charakterystyczny zapach, jakim odznacza się każdy dzięcioł, pochodzi od olejku eterycznego, znajdującego się w wydzielinie gruczołu ślinowego gąsienicy trociniarki. Gąsienica ta posiada mianowicie, oprócz gruczołów przędnych, osobny gruczoł ślinowy, parzysty i sfałdowany. Rola fizyologiczna oleistej wydzieliny tego gruczołu nie jest dokładnie znana; najprawdopodobniej służy ona do zmiękczania pokarmu trociniarki, t. j. tkanki drzewnej (a nie do odstraszania napastnika swym ostrym zapachem). W żołądku mięsnym dzięcioła znalazłem gąsienice trociniarki, w różnych stadyach wzrostu, strawione; tylko skóry chitynowe tkwiły przylepione do ścian żołądka. Wchłonięte ze strawionymi pokarmami olejki eteryczne dostają się zapewne z prądem krwi do skóry dzięcioła i całkowicie ją, a szczególnie gruczoł skórny kuprowy, przenikają. Zapach ten ostry i trwały, utrzymuje się długo jeszcze w spreparowanych dzięciołach.

Przez masowe tępienie trociniarek, które są znanymi szkodnikami w gospodarstwie leśnem, dzięcioły należą do bardzo pożytecznych ptaków.

84. *Dryobates minor* Linn.

Dzięciołek przebywa w jasnych i otwartych lasach liściastych. Spotykałem go w olszowych i brzozowych laskach Tylmanowej z końcem października i w listopadzie; w grudniu widziałem go pod Marszałkiem na wysokości około 700 m w towarzystwie sikor, pełzaczy i kowalików. Dzięciołek często przewodniczy tej grupie ptaków, które razem z nim wędrują za żywnością aż do krainy buka. Gatunek ten, tępiony szczególnie przez krogulca, należy do bardzo rzadkich ptaków Beskidu i Pienin.

85. *Picus leuconotus* Bechst. [1]).

Dzięcioł białogrzbietny jest znacznie rzadszy od pstrego. Zimą występuje głównie w krainie buka, jesienią schodzi czasem niżej;

[1]) Nazwa *leucotos*, nadana temu gatunkowi przez Bechsteina, jest oczywiście błędna (*„lapsus calami“* zamiast *leuconotos)*, w myśl istniejących przepisów powinna zatem, a przynajmniej może zostać poprawiona.

często spotykałem go w towarzystwie dzięcioła zielono-siwego. Okaz młody, zabity 3 IX 1915, jest dowodem, że ten gatunek gnieździ się w Pieninach.

86. *Picoides tridactylus alpinus* Brehm.

Jednym z bardzo znamiennych ptaków dla całego łańcucha karpackiego wogóle, a w szczególności dla Tatr, Pienin i Beskidu jest dzięcioł trójpalczasy. Ptak ten odkryty został w Karpatach przez Wodzickiego, później znaleziono go w Tatrach (Schauer, Kocyan), następnie w Rytrze (Niezabitowski). W pasmie Pienin zauważyłem ten gatunek jeszcze w r. 1910 (31 XII). Znacznie wcześniej, bo latem r. 1900, zastrzeliłem samicę na szczycie sąsiedniej grupy górskiej, t. j. Mogielicy. Dzięcioł trójpalczasty, jako wyłączny mieszkaniec zwartych lasów jodłowych, występuje tylko w krainach górskich; znany jest też z Austryi, Tyrolu i Alp szwajcarskich.

87. *Jynx torquilla* Linn.

Wzdłuż całej doliny Dunajca od Tylmanowej aż po Czorsztyn słychać wiosną żałosne i monotonne wołanie krętogłowów. Przelotny ten ptak zjawia się tu koło 12-go kwietnia, gnieździ się najczęściej w dudłach wierzb przydrożnych, a odlatuje w sierpniu. Chociaż krętogłowy są dość pospolite w naszych stronach, to jednak niełatwo je spostrzedz, przesiadują bowiem nieruchomo wśród gałęzi, a przystosowane są do otoczenia barwą ochronną swego upierzenia. Zawartość badanych żołądków stanowiły głowy mrówek.

Strigidae.

88. *Athene noctua* Scop.

Sowa pójdźka nie jest rzadka w naszych stronach. Jesienią zbliża się do osad ludzkich; wieczorne jej wołanie słychać też często wiosną w pobliżu budynków (Ptaszkowa).

89. *Aegolius tengmalmi* Gmel.

Włochatka, zamieszkująca Karpaty wogóle, występuje też w paśmie Pienin; spotykałem ją pod Bańkowym Groniem w czasie wiosennego ciągu słonek.

90. *Strix aluco* Linn.

Puszczyk należy wraz z puchaczem do najczęstszych sów w Pieninach. Jest on mieszkańcem tutejszych lasów szpilkowych, a zjawia się też często koło odosobnionych budynków.

Pienińskie okazy puszczyka są barwy popielatej; form rdza-

wych, które znam z innych miejscowości Galicyi, tu nie napotykałem. Okazy młode, strzelane w lipcu 1912, nie różnią się zasadniczo barwą od dorosłych. — Piękny okaz samca, złożony do zbiorów Komisyi fizyograficznej, pochodzi z Grywałdu (ubity w styczniu 1914 r.).

91. *Asio otus* Linn.

Sowa uszata, występująca w Pieninach, odznacza się, w porównaniu z formami innych okolic Galicyi, znacznie ciemniejszem ubarwieniem całego płaszcza, oraz ciemniejszym rysunkiem. W kwietniu 1916 znaleziono w lesie „Łupisko“ martwy okaz tego gatunku.

92. *Bubo bubo* Linn.

Opowiadają myśliwi tutejsi, że przed 50 laty puchacze były w Pieninach tak liczne, iż widywano niekiedy po kilkanaście okazów przeciągających wieczorem wśród lasów. Dzisiaj ptak ten również nie jest tu jeszcze rzadki i gnieździ się po turniach i szczelinach skalnych w całym pasie wapiennym. Skałki Łupiska i Ociemnego stanowią w pobliżu Krościenka dwa główne punkty, w których corocznie gnieżdżą się puchacze. Na wschód od Krościenka znane mi są gniazda także z okolic Szlachtowej i Jaworek. Kilka razy miałem sposobność hodowli młodych wybranych z gniazd.

Okazy pienińskie nie różnią się wybitnie od innych, są tylko nieco większe; duża plama biała pod szyją zaznacza się wyraźnie także u młodych jesiennych form.

Vulturidae.

93. *Gyps fulvus* Briss.

Dnia 20-go czerwca 1914 r. otrzymałem sępa płowego ze skałek Rabsztyna (Pieniny; wysokość blizko 900 m). Okaz ten, złożony w Muzeum Komisyi fizyograficznej, ma 256 cm rozpiętości; długość ciała wynosi 106 cm, ogona 34 cm. Jest to młody samiec, którego płowe i jasno obrzeżone pióra są ostro zakończone. Ta forma piór jest cechą wieku młodocianego dla gatunku *G. fulvus*. Dziób barwy czarniawej. Okaz ten został wybrany z gniazda przez leśnego, który go przez pewien czas hodował, karmiąc ziemniakami. Okazało się przy sekcyi, że cały żołądek wypełniony był niestrawionymi ziemniakami; wskutek nienormalnego żywienia wywiązała się choroba jelit i stała się niezawodnie przyczyną śmierci tego okazu.

Oprócz tego wiadomo mi jeszcze o jednem spostrzeżeniu sępa płowego, a mianowicie na górach Tylki (około 800 m).

Gatunek ten należy wogóle do ptaków bardzo rzadkich w Galicyi. W roku 1848 odkrył po raz pierwszy hr. Wodzicki w Kar-

patach gniazdo sępa płowego. Następnie Kocyan podał ten gatunek z Tatr z uwagą, że tam się nie gnieździ. Znany jest także jeden okaz z okolic Tymbarku.

Falconidae.

94. *Erythropus vespertinus* Linn.

Kobczyk należy do rzadkich ptaków tutejszych okolic. Jako mieszkaniec środkowej i wschodnio-południowej Europy, a szczególnie Wołynia i Ukrainy, trafia się tu tylko na przelotach. Wędrówki tego gatunku przypadają na koniec sierpnia Pierwszy okaz napotkałem 22-go sierpnia 1915 r. w Kłodnem. Z zacienionego lasu bukowego wysunął wieczór kobczyk nad wodę Dunajca w pogoni za niedoperzem. Schwytanego gacka kobczyk odrazu zjada w powietrzu. Poluje też chętnie na sieciarki i jętki *(Oligoneuria rhenana),* których całe chmury latają nieraz nad Dunajcem.

Sokół ten był także spostrzegany w Szczawnicy.

95. *Cerchneis tinunculus* Linn.

Pustułka jest najczęstszym sokołem w Pieninach. Już Nowicki zauważył tu tego ptaka w czasie wycieczki, o czem wspomina w swej pracy p. t. Wiadomostki z Pienin[1]). Pustułkę spotykamy na turniach Sobkowego i Pienińskiego potoka, na stromych ścianach Mnichów w potoku Leśnickim, widzimy ją także na stożkach wapiennych Trzech Koron i Sokolicy. Pustułka gnieździ się w sąsiedztwie pomurnika, a bawi tu od wiosny aż do późnej jesieni. W r. 1908 zastrzeliłem samicę 3-go sierpnia. 27-go lipca zaś 1914 samca Okazy te miały w żołądku resztki myszy *(Mus sylvaticus).*

96. *Falco subbuteo* Linn.

22-go kwietnia 1915 r. zauważyłem już kobuza w Pieninach. Sokół ten, jeden z najwprawniejszych lotników wśród ptaków drapieżnych, poluje latem na jaskółki, do czego ma doskonale przystosowany kształt skrzydeł. Młode kobuzy strzelałem w październiku, gniazda jednak tu nie zauważyłem. Jest to rzadki ptak przelotny tak w pasie Pienin, jak i w sąsiednich beskidowych pasmach górskich.

97. *Falco merillus* Gerini.

Drzemlik jest jedynym sokołem. zjawiającym się w naszych stronach zimą. Z końcem grudnia r. 1915 spotkałem go w Krościenku koło mostu na Dunajcu, uganiającego za łuszczakami.

---

[1]) Sprawozdanie Kom. fizyogr. T. IV.

98. *Aquila chrysaëtus* Linn.

W ostatnich czasach wcielono gatunek *A. fulva* L. w synonimy gatunku *chrysaëtus*, jako formę młodocianą tego ostatniego. Okazało się, że orzeł zys i przedni stanowią jeden gatunek, a istnieje pomiędzy nimi tylko różnica w barwie upierzenia w związku z wiekiem ptaka: dawny *A. fulva* jest tylko młodym ptakiem gatunku *A. chrysaëtus*, wieku 1—5 lat. Według Dombrowskiego zawiłą tę kwestyę rozwiązał ornitolog E. Hódek sen. Czytamy jednak już w dziele Taczanowskiego, iż zdaniem Wodzickiego pisklęta orła zysa i przedniego niczem się nie różnią.

W Pieninach występuje orzeł zys w całym paśmie skalic aż po Czorsztyn, należy jednak do ptaków rzadkich. W czasie moich badań w tych stronach hodowano cztery okazy w Krościenku, z tych jeden, pochodzący z pasma wschodniego skałek, t. j. okolic Szlachtowej, znajduje się obecnie w zbiorze Komisyi fizyograficznej.

99. *Aquila pomarina* Brehm. (*Aquila naevia* Mey. & Wolf).

Młody samiec barwy ciemnobrunatnej z wyraźnym połyskiem, ozdobiony rdzawo-żółtą plamą na potylicy, pochodzi z Czorsztyna (26 sierpnia 1911). Orlik pojawia się u nas w kwietniu, a z początkiem października odlatuje na południe; nie należy do rzadkich ptaków fauny pienińskiej. Hodowałem także okazy wybrane z tutejszych gniazd.

100. *Pernis apivorus* Linn.

W połowie września r. 1911 zastrzeliłem pszczołojada na ciągu jesiennym. Jest to ptak rzadki w Pieninach i Beskidzie.

Badanie zawartości żołądka wykazało kawałki błonkówek, towarzysko żyjących, z rodzaju *Bombus* i *Vespa*, w różnych stadyach rozwoju. Widocznie głównym pokarmem gatunku *P. apivorus* są te owady, od których ukłucia żądłem, przy odgryzaniu odwłoka owadu, chroni pszczołojada charakterystyczne upierzenie nasady dzióba, złożone z półokrągłych, twardych i elastycznych piórek.

101. *Buteo buteo* Linn. (*Buteo vulgaris* Leach).

Niektóre myszołowy pienińskie zbliżają się nieco barwą upierzenia do odmiany *B. desertorum zimmermannae* Ehmcke. Myszołów wraz z krogulcem należy do najpospolitszych ptaków drapieżnych w Pieninach. Występuje we wszystkich lasach tutejszych, najliczniej w potoku Pienińskim. Gnieździ się tu na wysokich jodłach. Hodowałem raz cztery okazy, wybrane z gniazda w maju. Samica odstrzelona z tego gniazda jest w zbiorach K. f. A. U. Myszołów

zjawia się na naszym obszarze górskim z końcem marca (27 III 1915). Wędrówki odbywa w nielicznych grupach familijnych, złożonych z 4 lub 5 okazów. Odlatuje z Pienin z końcem października.

102. *Accipiter gentilis* Linn. (*Falco palumbarius* L.).

Jastrząb jest ptakiem pospolitym w Pieninach. Pojawia się przez cały rok więcej w niżej położonych lasach; zalatuje też często za łupem w pobliże osad ludzkich. Gnieździ się na wysokich jodłach. Jako jeden z najszkodliwszych ptaków drapieżnych, jest istną plagą świata zwierzęcego.

103. *Accipiter nisus* Linn.

Krogulec występuje tu wszędzie jako najpospolitszy i stale osiadły drapieżnik. W Muzeum K. f. A. U. są okazy z 31 XII 1910, 30 XII 1911 ♀, 25 I 1915 ♂ (Grywałd). Wyraźna zmienność indywidualna pod względem wielkości i barwy upierzenia cechuje ten gatunek.

104. *Circus pygargus* Linn.? (*cineraceus* Mont.).

W połowie września 1911 r. widziałem błotniaka w Pieninach pod szczytem Czerteża powyżej 800 m. Z ubarwienia popielatego i czarnej pręgi na skrzydłach wnoszę, że był to *C. pygargus*, który podług Kocyana pojawia się w najbliższej okolicy Nowego Targu. Jest to jednak tylko przypuszczenie, wymagające potwierdzenia, gdyż błotniaki są bardzo zmienne w ubarwieniu i istnieje kilka gatunków bardzo podobnych, tak że trudno rozpoznać gatunek bez zbadania lotek. Pojawienie się błotniaka na tej wysokości jest faktem ciekawym i dziwnym, gdyż wiadomo, że ptaki do tego rodzaju należące znamionują otwarte równiny, a unikają lasów.

Anatidae.

105. *Clangula glaucion* Linn.

Wzdłuż doliny Dunajca szlakiem Beskidu i pasma Pienin przelatują na południe kaczki krzykliwe. Są to mieszkańcy dalekiej północy krainy palearktycznej; w nasze strony zlatują co roku jesienią a niekiedy zimą. I tak 23-go stycznia 1905 r. odstrzelony został jeden samiec ze stada, a 8-go listopada 1913 r. drugi. Wędrówki wiosenne powrotne przypadają tu na kwiecień. W połowie tego miesiąca 1910 r. zastałem parę na Dunajcu w Krościenku. Kaczka krzykliwa bawi na naszym obszarze górskim tylko chwilowo, zatrzymuje się tu w wyjątkowych warunkach, jak n. p. wskutek niesprzyjających dalekiemu lotowi zmian atmosferycznych.

106. *Anas boschas* Linn.

Krzyżówka zjawia się tu często, nie jest jednak ptakiem miejscowym w Pieninach. Gnieździ się natomiast w sąsiedniej wśródbeskidowej kotlinie sądeckiej, a także w dolinie nowotarskiej. W paśmie Pienin zatrzymuje się w czasie przelotów jesiennych i wiosennych, a nawet niekiedy spotykamy ją i w zimie, jak n. p. w r. 1908, w którym zastrzeliłem samicę z końcem stycznia na Dunajcu w Krościenku.

107. *Anas penelope* Linn.

Korytem Dunajca prowadzi także droga przelotów świstuna. Charakterystyczne gwizdanie samców słyszy się na ciągu wiosennym w kwietniu; przelatuje ten gatunek tędy także w jesieni, jednak znacznie rzadziej niż gatunek poprzedni.

108. *Anas crecca* Linn.

Przeloty wiosenne cyraneczki odbywają się tu w marcu; 15-go tego miesiąca r. 1914 zatrzymała się para w potoku Krośnickim i bawiła tu przez dni kilka. Cyraneczka zalatuje nawet w wyższe krainy górskie ponad 1000 m. Kocyan spotykał ją na jeziorach tatrzańskich (Morskie Oko).

109. *Anas querquedula* Linn.

W czasie przelotów jesiennych w październiku, tudzież wiosennych w marcu spotykamy dość często cyranki na wodach Dunajca. Samiec, złożony do zbiorów Kom. fizyogr. Ak. Um., zabity został w marcu 1908 r. na sadzawce parku krośnieńskiego.

110. *Anser cinereus* M. & W.

Okres wędrówek szarych gęsi trwa na naszym obszarze górskim w jesieni od 10-go października do 6-go listopada. Ciągi wiosenne przypadają tu zwykle koło 23-go lutego.

111. *Anser segetum* Gmel.

Gęś posiewnica zjawia się tu jak poprzedzająca w czasie peryodycznych przelotów. Linia drogi jej ciągu prowadzi od granicy Beskidu w Tylmanowej i Kłodnego przez Marszałek (832·5 m) wprost na Trzy Korony (982·5 m) ku Spiskiej Magurze, omijając zakręty Dunajca. Liczba osobników, które tędy lecą w poszczególnych partyach, zmienna; maximum wynosi zwykle ponad 70 osobników w jednem stadzie.

112. *Anser minutus* Naum. (*Anser albifrons erythropus* L.).

W październiku zabito jeden egzemplarz w Krościenku, który zmęczony zatrzymał się na wodzie Dunajca pod mostem prowadzącym do Szczawnicy.

Ardeidae.

113. *Ardea cinerea* Linn.

W okresie wędrówek zjawi się czasem na Dunajcu czapla siwa, wogóle jednak czaple są zjawiskiem bardzo rzadkiem na obszarze górskim Pienin.

114. *Ardea purpurea* Linn.

Występuje jak poprzednia. 19 września 1906 r. zastrzelono tu młodego samca.

Ciconiidae.

115. *Ciconia alba* Bechst.

Bociany przelatują tędy z końcem marca, n. p. w r. 1915 ciągły ich stada 31-go marca. Przelot jesienny zaczyna się z końcem sierpnia; w r. 1911 spotkałem w Czorsztynie kilka okazów jeszcze 23-go września.

116. *Ciconia nigra* Linn.

Przez Pieniny prowadzi także droga wędrówek czarnego bociana. Ptak ten zatrzymuje się tu niekiedy i już kilkakrotnie spostrzeżono go w tych stronach. 29-go lipca 1911 r. widziałem 3 okazy żerujące we wodzie Dunajca koło Niedzicy.

Charadriidae.

117. *Vanellus cristatus* M. & W.

Czajki nie zatrzymują się w samym wązkim pasie Pienin, spotykamy je jednak licznie w kotlinie sądeckiej, a także poza Wżarem w otwartych polach Łopuszny i Harklowej. 15-go marca 1914 r. widziałem także stado (około 50 okazów) w Grywałdzie. Przeloty jesienne obserwowałem 23-go września 1911.

118. *Charadrius pluvialis* Linn.

Siewka złota należy do bardzo rzadkich ptaków przelotnych nie tylko na naszym górskim obszarze Pienin i Beskidu, ale wogóle

w Galicyi. Jest to mieszkaniec północnych okolic Europy i Azyi. Tundry są właściwą ojczyzną tego gatunku, skąd na zimę przenosi się do północnej Afryki. Ponieważ siewki lecą zwykle wysoko i nocą, przeto tem trudniej je napotkać. Samiec, którego złożyłem do zbiorów Komisyi fizyograficznej, został zabity 20-go listopada 1913 r.

119. *Aegialitis dubia* Scop.

Siewka rzeczna nie należy do rzadkich ptaków Dunajca i jego większych dopływów. W kwietniu (koło 20-go) zjawia się w Pieninach, latem widzi się ją wzdłuż wybrzeży Krośnicy i Dunajca, począwszy od Krościenka i Piasku, w całem paśmie skalic pienińskich aż po Czerwony Klasztor i Sromowce. Odlatuje we wrześniu.

Scolopacidae.

120. *Numenius arquatus* Linn.

Kulony ciągną tędy przeważnie nocą i nie zatrzymują się na górskim obszarze Pienin. Charakterystyczne gwizdanie tych ptaków nieraz tu słyszałem, w sierpniu widziałem stada tego gatunku przelatujące nad górami tylskiemi w kierunku południowo-wschodnim. Kulony nawiedzają nieco częściej kotlinę sądecką.

121. *Actitis hypoleucus* Linn.

Pierwszy okaz tego gatunku zastrzeliłem we wrześniu 1901 r. na wybrzeżu Dunajca, zwanem Piasek. Brodziec piskliwy nie jest częstym ptakiem Pienin, zachodzi jednak potokami w wyższe regiony górskie, t. j. w krainę jodły. Kocyan spotkał tego brodźca nawet w krainie kosodrzewu ponad 1590 m nad jeziorami tatrzańskiemi.

122. *Gallinago major* Gmel.

Dubelt nie zatrzymuje się zwykle w tutejszej okolicy; raz tylko zabito jeden egzemplarz we wrześniu 1912.

123. *Gallinago media* Leach.

Kszyk zjawia się tu tylko na przelotach jak poprzedni i zatrzymuje się wyjątkowo w Pieninach. I tak w połowie listopada 1912 r. bawiło sześć okazów na podmokłej łączce pod Wyrem przy Dunajcu. Były to prawdopodobnie okazy północne, których przelot odbywa się w późnej jesieni.

124. *Scolopax rusticula* Linn.

Okazy słonek tutejszych mają barwę ciemniejszą i są nieco większe niż okazy z równin. W Pieninach słonki zjawiają się z początkiem kwietnia, zwykle koło 3-go, równocześnie z kopciuszkiem. Tak zwane przez myśliwych ciągi wiosenne trwają tu do połowy lipca. Wśród groni skalicowych Pienińskiego potoka lecą słonki po zachodzie słońca. Widzieć je można nad Czerteżem, Burzaną i Szutrówką, z lewej strony Krośnicy na Kontach, Marszałku i Lubaniu, na prawym brzegu Dunajca zaś w krainie buka Zakijowia i Dzwonkówki. Słonki przelatują zwykle tymi samymi szlakami pojedyńczo do połowy lipca. Widzimy zwykle po kilka na jednem stanowisku. Masowych ciągów, jakie słonki odbywają niekiedy na równinach, nigdy tu nie zauważyłem. Słonka stale gnieździ się w Pieninach. Odlot jej przypada w październiku. Okazy strzelane w kwietniu miały w żołądku larwy muchówek.

Barwa ochronna słonki jest tak dalece wykształcona, iż stanowi jeden z wybitnych przykładów mimezyi wśród ptaków krajowych. 8-go maja miałem sposobność obserwowania słonki, która siedziała na gnieździe. Ptak siedzący nieruchomo w osobliwej postawie, z dziobem skierowanym pionowo w dół, robi wrażenie kawałka korzenia. Niezwykła troska o potomstwo ujawnia się u słonki tem, że ptak ten, nawet dotknięty ręką na gnieździe, nie zrywa się zaraz do lotu.

Laridae.

125. *Sterna fluviatilis* Naum.

Rybołówka ta zjawia się na obszarze górskim Pienin w kwietniu na kamieńcach nadrzecznych. Typową osadą rybołówki jest wyspa leżąca w górnym biegu Dunajca za Czorsztynem w Dębnie. Okres gnieżdżenia się wypada tu koło połowy maja. Wśród granitowych rzecznych kamieni znajdujemy wtedy jaja rybołówek, dostosowane barwą do otoczenia. Rybitwy odlatują stąd w końcu sierpnia.

126. *Hydrochelidon leucoptera* Meis & Schinz.

Rybołówka białoskrzydła towarzyszy poprzedniej, jest jednak o wiele rzadsza. Piękny okaz samca, znajdujący się w Muzeum K. f. A. U, odstrzelono ze stada, złożonego z 6 sztuk, dnia 4-go maja 1910 r. w Krościenku.

127. *Larus fuscus* Linn.

Z krain północnych zalatują mewy bałtyckie w głąb Beskidu i Pienin, są tu jednak zjawiskiem niezwykłem. W Krościenku za-

bito jeden okaz 10-go października 1904 r. [1]). Drugi okaz tego gatunku zastrzelono w okolicy tutejszej w Tymbarku. W listopadzie r. 1914 widziałem 10 sztuk mew prawdopodobnie tego gatunku na ciągu w Mordarce.

Podicipidae.

128. *Podiceps nigricollis* Brehm.

Perkoz zausznik zjawia się w górskich okolicach sporadycznie, zwykle w sierpniu; 4-go sierpnia 1900 r. pojawiła się para na stawie ogrodu w Tymbarku [2]); odstrzeliłem wówczas samca. Również w sierpniu 1914 r. zatrzymał się jeden okaz tego gatunku na stawie ogrodu w Krościenku. Okaz pierwszy jest w Muzeum K. f. A. U.

Rallidae.

129. *Porzana marnetta* Leach. (*Ortygometra porzana* Steph.)

Kurka wodna występuje w Pieninach rzadko, liczniej zjawia się w paśmie sąsiedniego Beskidu. Zwykle spotykamy ją w wiklinach nadrzecznych z końcem września w towarzystwie chróściela.

130. *Rallus crex* Linn.

Z końcem maja nadciągają tu pojedyncze okazy chróścieli i zamieszkują pola uprawne tudzież łąki podmokłe. Z końcem września zbierają się na wybrzeżach Dunajca w przestrzeniach wikliną porosłych i tu łączą się w stada do odlotu. Chróściele pojawiają się licznie w niektórych okolicach Beskidu, n. p. w kotlinie nowosądeckiej (Wielopole).

Columbidae.

131. *Columba oenas* Linn.

W przeciwieństwie do grzywacza gołąb siniak zjawia się w Pieninach tylko przelotnie. Dotąd nie znalazłem tu gniazda tego gatunku, podobnie jak Kocyan w Tatrach. Siniaka zauważyłem tylko raz w Czorsztynie w towarzystwie grzywaczy (4 go kwietnia 1912 r.). W Beskidzie gnieździ się on dość licznie; stwierdziłem to w lasach jodłowych Mogielicy, Słopnic i Tymbarku. Jest rzeczą ciekawą, że Tylmanowa i Kłodne, które stanowią granicę

---

[1]) Okaz ten zastrzelił p. Józef Walter i ofiarował go do Muzeum K. f. A. U.

[2]) L. Sitowski: Der schwarzhalsige Lappentaucher. „Waidmannsheil“ 1900 Klagenfurt.

geologiczną Beskidu i pasma skalicowego Pienin, są zarazem granicą rozmieszczenia geograficznego siniaka oraz turkawki, która równie jak siniak nie gnieździ się w Pieninach ani w Tatrach.

132. *Columba palumbus* Linn.

Czas pojawu grzywaczy przypada tu w marcu a wyjątkowo w lutym. W r. 1914 przyleciały gołębie dopiero 14-go marca, w r. 1915 zaś już 22-go lutego. Grzywacz przebywa i gnieździ się w Pieninach w krainie świerka, którego nasionami się żywi. Żeruje także na podmokłych łąkach skoszonych, zbierając tam ślimaka *Succinea putris*, którego całe masy z nienaruszonemi skorupami znajdowałem w części gruczołowej żołądka gołębi. Poręby leśne zarosłe krzewami malin i ostrężyn, tudzież ściernie pól zbożowych i grochowych są stale nawiedzane w jesieni przez stada gołębi. Z końcem października zaczyna się stąd odlot.

Turturidae.

133. *Turtur communis* Selby.

Turkawka jest ptakiem bardzo rzadkim, zatrzymuje się bowiem na naszym obszarze górskim tylko przypadkowo. Najbliższą okolicą w sąsiedztwie Pienin, gdzie turkawki się gnieżdżą, są grupy górskie za Kamienicą, a mianowicie lasy jodłowe Tymbarku, jak Łopień, Zenzów i inne.

Tetraonidae.

134. *Tetrao urogallus* Linn.

Głuszec znamionuje tu wysokopienne lasy jodły i buka. Z lewej strony Dunajca Lubań i Tylmanowa, na wschód zaś wyższe szczyty Jaworek (ponad 1000 m), a z sąsiednich grup górskich grzbiety Kamienicy i Mogielicy są stałą siedzibą tego gatunku. Miałem 3 okazy samców z tych miejscowości, jeden z Mogielicy z września r. 1900, drugi zabity w Tylmanowej 8-go maja 1911, trzeci z Lubania z 10 kwietnia 1914. W wolu pierwszego były owoce ostrężyny, u dwóch innych pączki liści bukowych i jodłowych. W ostatnich czasach głuszec rozpowszechnił się nieco na Lubaniu, zresztą pojawia się tu nielicznie z powodu trzebienia lasów.

Głuszce tutejsze nie okazują różnic od okazów tatrzańskich i wschodnio-karpackich.

135. *Tetrao bonasia sylvestris* Chr. L. Br.

Jarząbek jest pospolitym i stale osiadłym mieszkańcem krainy górskiej Pienin i Beskidu. Ptak ten występuje tu w wyższych czę-

ściach lasów jodłowo-bukowych i świerkowych, rzadko schodzi poniżej 700 m. Rozpowszechniony z obu stron Dunajca, gnieździ się licznie na zboczach potoka Pienińskiego. Przebywa wśród zacienionych grzbietów wapiennych, porosłych mchem, trawą i turzycą. Widzimy go latem po wrębach leśnych, gdzie żeruje na krzewach *Sambucus nigra* i *Sorbus aria*. Jesienią zlatuje na śródleśne ścierniska owsiane wyższych krain górskich. W zimie żywi się kotkami pręcikowymi leszczyny.

Z początkiem maja samice wysiadują młode; niepokojone na gnieździe zachowują się podobnie jak słonki. Interesujące jest także zachowanie się tego ptaka w razie niebezpieczeństwa. Zauważyłem, że jarząbek spłoszony na ziemi zrywa się odrazu do lotu i siada zwykle na drzewie tuż przy nasadzie gałęzi w miejscu, gdzie dzięki swej barwie ochronnej jest najbardziej podobny do otoczenia. Siedząc nieruchomo, jakby przylepiony do pnia, najczęściej bukowego, jest wtedy bardzo trudny do dostrzeżenia. Płoszony w dalszym ciągu, już niełatwo zrywa się powtórnie do lotu. Miałem również sposobność stwierdzić, że jarząbek ukrywa się, słysząc głos ostrzegawczy sojki, której na ścierniach owsianych stale towarzyszy.

Porównywając seryę 16 okazów, które zastrzeliłem w Pieninach, z okazami z innych miejscowości, znajdującymi się w tutejszych muzeach, zauważyłem tylko małe różnice w odcieniu barwy. Okazy pienińskie są więcej rdzawe.

Phasianidae.

136. *Perdix perdix* Linn.

Kuropatwa zamieszkująca Pieniny jest nieco mniejsza od form równinowych. Długość skoku formy górskiej wynosi 4 cm, równinowej zaś 4·8 cm. Kuropatwa tutejsza, przez myśliwych kamieniarką zwana, różni się od formy typowej jaskrawszą barwą upierzenia i prawdopodobnie stanowi odrębną rasę górską.

Siedzibą tego gatunku są krainy pastwisk jałowcem porosłych. Z prawej strony Dunajca spotykamy stada kuropatw w Tchoniu, w zalesionym czarną olchą potoku Zakijowskim i Kozłeckim. Nierzadka jest też kuropatwa w licznych dopływach Krośnicy.

137. *Coturnix communis* Bonn.

Przepiórka występuje tu w krainie pól uprawnych pojedynczo i bardzo nielicznie. Zjawia się w maju, z końcem sierpnia odlatuje.

W Krakowie, 10-go listopada 1915 r.

L. Sitowski: Die Vögel der Pieninen.

Resumé.

Die in dem vorliegenden Verzeichnis enthaltenen Angaben über die Avifauna der Pieninen beruhen mit einer einzigen Ausnahme (*Monticola saxatilis* L. soll nach Kocyan in Czorsztyn nisten; der Verf. hat diese Art in den Pieninen nie gesehen) auf eigenen mehrjährigen Beobachtungen des Verfassers.

Im großen und ganzen stimmt die Vogelwelt der Pieninen mit derjenigen der benachbarten Teile der Karpaten überein. Als der Bergregion eigene Formen sind zu nennen: *Picoides tridactylus alpinus* Brehm, *Turdus torquatus alpestris* Brehm und *Tichodroma muraria* L., welche in den Pieninen die Ostgrenze ihrer Verbreitung findet.

Nach den Beobachtungen des Verf. bildet der Dunajecdurchbruch in den Pieninen eine stark frequentierte Linie für die von der baltischen Küste her längs der Weichsel und des Dunajec nach dem Süden wandernden Vögel.

Von der in den Pieninen recht häufigen *Nucifraga caryocatactes* L. hat der Verf. ein Exemplar erbeutet, welches ein Beispiel des bei dieser Art bisher noch nicht beobachteten Flavismus darstellen dürfte, und schlägt für diese Form den Namen *pienina* vor.

Hinsichtlich der vom Verf. gemachten ethologischen Beobachtungen muß auf das Original hingewiesen werden.